

„Monstre-per” Kolozsvárott 1928-ban

A népek, nemzetek, osztályok és az őket képviselő politikai pártok egyes eseményei különös élességgel fródnak be a történelemben. Ezek emlékét nem homályosítja el az idő múlása. Írni ezekről, értékelni őket évek és évtizedek távolából természetesen nem könnyű feladat. Itt is, mint általában a történetírásban „szem előtt kell tartanunk — amire Nicolae Ceaușescu elvtárs is figyelmeztet —, hogy a történelmet emberek alakítják, emberek erényeikkel és hibáikkal együtt. A forradalmi harc, a szocializmus építéséért kifejtett munka folyamatában országunkban számos olyan harcos emelkedett ki, aki egyik vagy másik történelmi szakaszban jelentős szerepet töltött be az események alakulásában, felelősségteljes feladatokat teljesített a párt és a népi demokratikus állam vezetésében. Az évek folyamán egyesek közülük a természet magától értetődő törvényei folytán nem dolgozhattak és harcolhattak tovább; mások hibákat követtek el, s ennek következtében eltávolították őket felelősségteljes funkciójukból, sőt néha kizárták a pártból is. A történettudománynak be kell mutatnia a forradalmi harc egész folyamatát a maga sokrétűségében, a társadalmi realitások tudományos elemzéséből kell kiindulnia, a tényeket pedig nem az emberek szubjektív óhajának, nem a pillanatnyi politikai szükségleteknek, nem konjunktúra-szemponthoznak megfelelően kell ismertetnie, hanem úgy, ahogy azok megtörténtek, az élet igazságának megfelelően“.

E józan és időszerű útmutatást figyelembe véve idézzük fel a Román Kommunista Párt történetének, hazánk dolgozó népe történetének egyik ma is tanulságos mozzanatát: negyven évvel ezelőtt játszódott le Kolozsvárott a nagy kommunista per, melynek vádlottai és védői forradalmi harcosok voltak, bár ezzel nem szüntek meg erényekkel és hibákkal felruházott emberek lenni. A VI. Hadtest hadbíróóságán lefolytatott perben 76-an ültek a vádlottak padján, a beidéztet tanúk száma pedig megközelítette az 500-at. A tárgyalások 1928. szeptember 10. és október 17-e között, több mint öt hétig tartottak

A Nagy Per előzményei

Ez a kommunista per tulajdonképpen az 1927. évi általános parlamenti választások egyik utóhatása. Beleilleszkedett az Averescu-kormányának és különösen Trancu Iași munkaügyi miniszternek a tervébe, amely a munkásosztály osztályharcos szervezeteinek feloszlására irányult. Ezt a célt szolgálta elsősorban a Román Kommunista Párt törvényen kívül helyezése 1924-ben, valamint a bukaresti törvényeséknél 1927 áprilisában megindított per, mely az Egységes Szakszervezetek létezésé-

sének törvényességét volt hivatott kétségbe vonni. A szakszervezetek elleni perben a kormány, minden erőfeszítése ellenére, egymás után veszítette el pozícióit; végül is kiderült, hogy a tőkés-földesúri rendszer polgári bírósága sem eléggé alkalmas a kormány terveinek megvalósítására. Más módszerekhez kellett folyamodni. Így született meg a terv: a munkásosztály harcosszervezetei felosztatásának kérdését hadbírószágra kell bízni.

A kolozsvári nagy kommunista pert megelőző intézkedések — a rendszertelennek látszó letartóztatások, házkutatások, a röpiratok osztogatásáért, a pap nélküli temetésekért, munkás-keresztelőkért indított kisebb perek — tulajdonképpen erőpróbaul szolgáltak.

A tőkés-földesúri kormányok (az Averescu-, a Barbu Știrbey-, majd a Brătianu-kormány) terveinek valóra váltásához kedvező volt az akkori nemzetközi helyzet is: így az angol szakszervezeti törvény és annak hatása Európa reakciós köreire, az Arcos elleni támadás, az angol—szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakadása, vagy a varsói szovjet követség elleni merénylet. A monstre pernek nevezett nagy kommunista perben a VI. Hadtest hadbírószága előtt nem egyszerűen egyes személyek ültek a vádlottak padján, hanem a romániai munkásmozgalom legális és illegálisba kényszerített osztályharcos szervezetei, melyek képviselőinek elsőik között sikerült éppen a tárgyalóteremben nyilvánosan támadniuk a fennálló rendszert.

Hat munkásmozgalmi per egyesítése

A Nagy Per kiinduló pontjául a nagyváradai Phöbus-gyári munkások 1927 május-júliusi bérharca szolgált. A Phöbus vasöntöde és gépgyárban 1927 május első napjaiban a vállalat igazgatósága elbocsátotta a motorrészleg néhány munkását. A munkások tiltakoztak az elbocsátások ellen, mire az igazgatóság újabb kizárásokat eszközölt. Válaszként május 12-én a motorrészleg összes munkásai sztrájkba léptek.

A konfliktus ügyében megindult tárgyalások során a munkások küldöttei felvetették az 1927. június elsején lejáró kollektív szerződés megújításának kérdését is. A gyár igazgatósága elutasította kérésüket, és a kollektív szerződést ún. „munkaszabályzattal“ akarta helyettesíteni. Miután a Phöbus igazgatósága mereven elzárkózott a munkások jogos követeléseitől, és a munkaügyi felügyelő közbelépése is sikertelen maradt, május 28-án a sztrájk az egész gyárra kiterjedt. Vezetésére a gyár munkásai sztrájkbizottságot választottak, amelyben az egységesek mellett az amszterdami szakszervezetekhez csatlakozott szervezetek tagjai is részt vettek. Sztrájkőrök igénybevételének megakadályozására megalakult a sztrájkórság, amely ellenőrizte a gyár bejáratát, és felügyelt a rendre. A sztrájkolók megsegítésére a váradai munkásotthonban megnyílt egy segélypénztár, és üzembe lépett az ún. sztrájkkantin. Nagyvárad és Bihar megye munkásai és dolgozó parasztjai nemcsak erkölcsileg, hanem anyagilag is támogatták a sztrájkoló Phöbus-gyáriakat. Pénzt és élelmet gyűjtöttek számukra. Anyagi támogatás érkezett az ország más vidékeiről is, így a bukaresti, kolozsvári, temesvári, marosvásárhelyi és brassói üzemek munkásaitól, valamint a zsilvölgyi bányászoktól. A Phöbus-gyári sztrájkot az RKP helyi szervezete az Egységes Szakszervezetek élén álló kommunistákon keresztül irányította, a KISZ üzemi szervezete pedig cselekvően támogatta a sztrájkbizottság tevékenységét. A gyár igazgatóságának kérésére a sztrájkbizottságot és a sztrájkórságot egy részét a váradai hatóságok letartóztatták és mindnyájukat a kolozsvári hadbírószágra börtönbe szállították. A sztrájkolókat azonban nem lehetett megféleml-

liteni, új sztrájkbizottságot választottak, és az addigi követeléseiket most a letartóztatottak szabadon bocsátásával egészítették ki.

Ilyen körülmények között keresték fel a letartóztatottak hozzátartozói Dr. Rozvány Jenőt, az Egységes Szakszervezetek jogtanácsosát, és megkérték, hogy járjon közben a letartóztatottak érdekében. Ugyanakkor, a bérharc negyedik hetében, június 24-én a váradi üzemek képviselői, akik a munkásotthonban gyűltek össze, elhatározták, hogy másnap általános sztrájkjal támogatják a megyefőnök elé járuló küldöttséget. Június 25-én 11 és 12 óra között kb. 300 küldött gyűlt össze a Bihar megyei prefektúra előtt, és erélyesen követelték a letartóztatott Phóbus-gyári vasasok szabadlábra helyezését. Egy kisebb csoport, Dr. Rozvány Jenővel az élen, felkereste a prefektust, hogy közbenjárását kérje a törvénytelen letartóztatások és üldözések megszüntetésére. A küldöttség követelésének támogatására 12 órakor a város összes gyáraiban 15 percre leállt a munka; Nagyvárad munkásai általános sztrájkjal fejezték ki szolidaritásukat.

Az egységes fellépés és kitartó harc megrémítette a kormányköröket. Megtorló intézkedésként sorozatos letartóztatásokat foganatosítottak. Még az általános sztrájkot követő napon letartóztatták az Egységes Szakszervezetek, valamint a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának nagyváradi vezetőit, Dr. Rozvány Jenővel az élen, és a kolozsvári hadbíróság börtönébe kísérték őket.

A Phóbus-gyári munkások sztrájkjának ügyében háromszor is összeült Kolozsvárott a VI. Hadtest hadbírósa, de tényleges tárgyalásra nem került sor. Az első két esetben azért kellett elhalasztani a tárgyalást, mert a beidéztet tanúk nem jelentek meg, a harmadik esetben azért, mert az ügy a közben megjelent amnesztia-rendelet hatálya alá esett. A hadbíróság azonban nem szüntette be az eljárást, a vizsgálóbíró a vádat beolvasztotta a Nagy Per vádiratába.

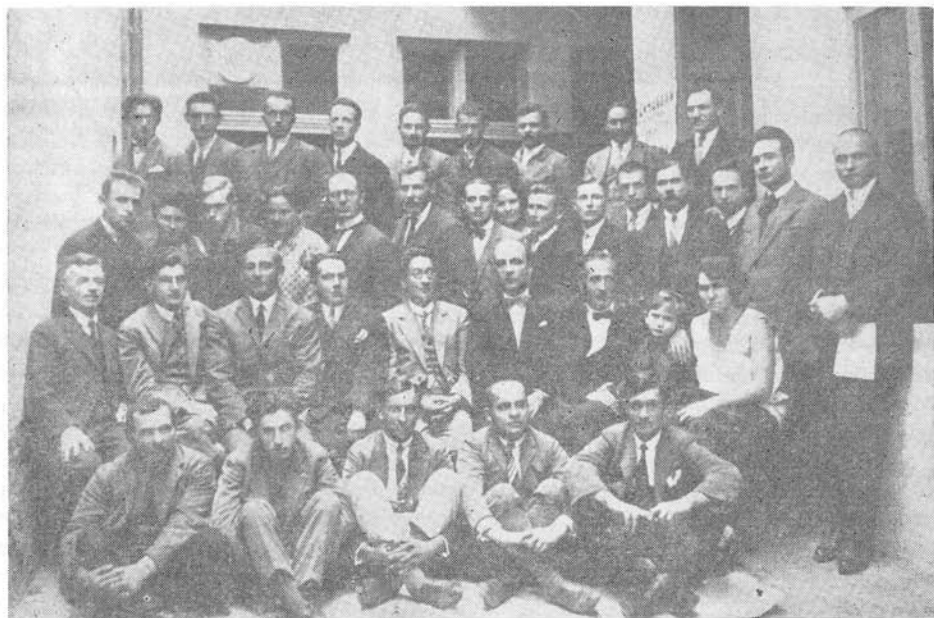
Időközben a tőkés-földesúri rendszer elnyomó szervei tömeges letartóztatásokkal „támogatták“ az általános választási kampányt. A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának jelöltjeit és híveit egymás után szállították Bihar és Szatmár megyéből a kolozsvári hadbíróság börtönébe. Ezek és a Phóbus-gyári munkások, valamint a váradi munkásvezetők ügyét a hadbíróság kapcsolatba hozta egymással. „A letartóztatással — írta a *Vas és Fémmunkás* 1927. július elsejei száma — két célt akarnak elérni: először a munkásságot megfélemlíteni azáltal, hogy vezetőiket börtönbe zárják, és így remélik, hogy a megfélemlített tömeg a munkát felveszi a gyáros önkényes feltételei mellett. Másrészt pedig, a választások szempontjából jó fogásnak bizonyul a munkásság vezetőinek letartóztatása...“, hiszen ha szabadlábon vannak — írja a váradi rendőrség vádirata —, ez „veszélyezteti a választások nyugodt lefolyását“.

A romániai munkásmozgalom szervezésének és tevékenysége kifejtésének egyik fontos kerete ebben az időben a munkásotthonok hálózata volt. Eppen ezért a munkásmozgalomra súlyos csapást mérni szándékozó szervek figyelme érthetően a munkásotthonokra terelődött. A kezdeményező lépés ezen a téren is Nagyváradon következett be. Azon a címen, hogy a falán évek óta ott függő egyik kép „lázító tendenciájú“, a rendőrség bezárta és lepecsételte a Munkásotthont, majd elkobozták az inasotthon céljaira. Amikor a szakszervezetek hivatalosan is tiltakoztak a hatóságok törvénytelen eljárása ellen, a rendőrség házkutatást rendezett a Munkásotthonban, elkobozta a működését tükröző jegyzőkönyveket és felforgató jellegűnek minősített könyveit, nyomtatványait, és a nagyváradi Munkásotthon ügyét áttették a kolozsvári hadbíróságra.

A munkásság osztályharcos szervezeteinek feloszlására indított kampány tovább folyt, és csakhamar sorra került a többi munkásintézmény is.

A Nagy Per egy másik ügye Kolozsvárt született meg. A város munkásfényképész csoportja 1927. szeptember első napjaiban, a hatóságok engedélyével fényképképzést rendezett. A kiállított fényképek mind átestek a cenzúrán. Az utolsó kiállítási napon, szeptember 10-én a sziguranca egyik különítménye váratlanul megjelent a kiállításon, és házkutatást rendezett a helyiségben és a munkásotthonban. A *L'Illustration*-ból kivágott egyik fényképet, egy kínai lövészárkok képét, amelyet cenzúrázatlanul találtak egy fiókban, bűnjelnek kiáltották ki. Ennek alapján letartóztatták Aradi Viktort, a kiállítás rendezőjét, Dán István szövetségi titkárt és Kahána Jolánt, a Munkásotthon gépirónóját. Négy napi vattatás és két heti vizsgálati fogság után eljárást indítottak ellenük. A fényképképzés rendezője és „büntársai” így kapcsolódtak be a Nagy Perbe.

A kolozsvári nagy kommunista per kereteibe illesztette a sziguranca egy ún. „földalatti nyomda” ügyét is. 1928. március 11-én a nagyváradi rendőrség „föld-

A „monstre per” vádlottjainak és védőinek egy csoportja (alulról; balról)
 II. sor: Simó Géza (1), Lucrețiu Pătrășcanu (2), Petre Zissu (4), Dr. Rozvány Jenő (5),
 Aradi Viktor (7).
 III. sor: Müller Kálmán (6), Dr. Kertész Rezső (10), Mateisz Péter (12), Dán István (15).

alatti nyomdát” fedezett fel. A „nyomda” felszerelése egy használhatatlan állapotban levő írógép és egy 25—30 példány sokszorosítására alkalmas sapirográf volt. Az eset kapcsán a rendőrség letartóztatta a „bűnösöket”, köztük Lénárt Árpádot az RKP váradai szervezetének egyik vezetőjét és Szenkovits Sándor ifjúkommunistát, aztán mindenkit, aki csak a legtávolabbi vonatkozásban is állt a „nyomda” személyzetével és az ügyet áttette a VI. Hadtest hadbíróóságára.

A tőkés-földesúri rendszer hatalmi szervei „alapos” munkát akartak végezni. Miután úgy látszott, hogy a közvélemény már elő van készítve, az elnyomó gépezet

a munkásmozgalom szimpatizánsai ellen indított hajtóvadászatot. 1928. május 29-én, minden előzetes akció nélkül, lerohanták a kolozsvári *Cultura* könyvkereskedést és elkobozták a Malik-Verlag, valamint a Neuer Deutscher Verlag összes baloldali kiadványait. Ezután házkutatást tartottak Aradi Viktor ismert baloldali publicista lakásán, ott is elkobozták a két berlini kiadócég könyveit, ugyanakkor egy egész sor más könyvet, röpiratot és levelet vittek magukkal a szigurancára. A *Cultura* tulajdonosát és Aradi Viktort is letartóztatták. A sziguranca ezt az ügyet kapcsolatba hozta a Romániai Munkássegély és a Nemzetközi Munkássegély tevékenységével, és sorozatos letartóztatást eszközölt. „Büntárs” címén letartóztatta — többek között — Simó Gézát, a munkásmozgalom ismert vezetőjét.

A Romániai Munkássegély és a Nemzetközi Munkássegély bevonásával megtelek a Nagy Per keretei, és ettől kezdve a dolgok rendkívüli gyorsasággal haladtak tovább. Augusztus 18-ra elkészült a 64 oldalas vádirat és szeptember 10-re kitűzték a főtárgyalást.

Vád és védelem

A Nagy Per vádiratáról Aradi Viktor *A Nagy Pör* című brosúrájában így ír: „A politikai pörök vádiratai általában a legérdekesebb kortörténeti dokumentumok közé tartoznak, de ez a vádirat még ebben a gyűjteményben is díszhelyet foglal el.” A vádirat jellegére utalva Dr. A. Dobrescu, az országos ügyvédszövetség elnöke, a védelem vezetője mondotta: „Ha polgári bíróság előtt állanék, úgy védői szerepem kimerülne abban, hogy feljelentést tennék az igazságügyminiszternél az ügyész ellen, aki ilyen vádiratot mert készíteni.”

De lássuk a per vádiratát. „Tudvalevő — kezdi a vádirat —, hogy a Romániai Kommunista Párt feloszlata és törvényen kívül helyezése után e párt volt vezetőse tagjainak nagy része nem mondott le a tevékenységéről, amelynek célja nemzeti államunk jelenlegi társadalmi és politikai rendjének kommunista forradalom útján történő megváltoztatása.

E kommunisták egy része idegenbe menekülve felvette az érintkezést az ottani kommunista szervezetekkel, folytatta és folytatja Románia társadalmi és politikai rendjének aláknázására irányuló munkáját. Mások, akik az országban maradtak, elfoglalták a vezető helyeket az ún. »Egységes« Szakszervezetekben és ezek szövetségében, s e jogi személyeknek elismert szervek álarcra mögött hasonlóképp a kommunista forradalom előkészítésén munkálkodnak; mások viszont illegális, titkos szervezeteket létesítve, külföldi szervezetektől kapnak utasításokat, valamint pénzt és titkos konspiratív módon tevékenykednek.” A továbbiakban a vádirat utal a kommunisták egymás közti kapcsolataira, és azt állítja, hogy „... a III. Internacionálé bécsi Politbúrójánál működnek Köblös Elek... és más Romániából menekült kommunisták, akik delegátusaik és titkos futáraik útján utasításokat és pénzbeli támogatást küldenek a Romániai Kommunista Párt illegális, titkos szervezeteinek”.

A munkásmozgalom elleni általános jellegű vádak felsorolását a vádiratban a kérdések részletezése követi. Érdekesek a munkásmozgalom ismert vezetői elleni főbb vádak. A nagyváradi Phöbus-gyár munkásainak sztrájkját a hadbíróság vádirata az állam biztonsága elleni közvetlen támadásnak minősíti, Dr. Rozvány Jenőt, az RKP egyik jeles vezetőjét, sztrájkvezérnek nyilvánítja, és „leleplezi” addigi forradalmi tevékenységét. „Dr. Rozvány — hangzik a vádirat — részt vett az 1920-ban Oroszországba küldött delegációban, amelynek célja az ottani helyzet tanulmányozása volt. Hazatérte után egyike volt a III. Internacionáléhoz való csatlakozás támogatóinak, amiért vádlottként kellett szerepelnie 1921-ben a bukaresti hadbíró-

ság előtt... Dr. Rozvány tagja a váradi Alkalmazottak Szakszervezetének, amely az Egységes Országos Szaktanács utasításai alapján dolgozik... Dr. Rozvány vádlott ezeknek a szervezeteknek öntudatosan adott segítséget...“ A vádirat szerint Dr. Rozvány „vezérkarához“ tartoztak. Ullmann Sándor, Dr. Kertész Dezső és Dr. Kertész Rezső, akik állandó kapcsolatot tartottak fenn a „vezérrel“.

A romániai munkásmozgalom egy másik vezetőjéről, Müller Kálmánról, az Egységes Országos Szakszervezetek elnökéről a vádirat megállapítja: „Müller Kálmán 1926-ban részt vett a szófiai Balkán-federáció ülésén, hogy információkat adjon a romániai mozgalomról. Fokozott tevékenysége, amelyet a külföldi szervezetekkel kapcsolatosan kifejt a proletárdiktatúra megvalósításáért, kitűnik a IV. 125—129., 143. és 182. aktákból. Müller kitűnő agitátor, a munkás szakszervezetekben dolgozik, amelyeket gyűlöletre és megvetésre buzdít egyenesen a királyi család és a kormány fejei ellen.“

A VI. Hadtest hadbíróasága különös erőfeszítést tett, hogy elítélhesse Aradi Viktor baloldali publicistát is, akiről a vádirat többek között azt mondja, hogy „kiválóan tehetséges propaganda író, *A Jövő Társadalma* szerkesztője, amely lapot az állam biztonsága elleni propagandája miatt a hatóságok megszüntetésre kényszerítettek. Mint az Egységes Szakszervezetek helyi bizottságának alkalmazottja, vetített-képes előadásokat tartott azzal a céllal, hogy Szovjet-Oroszország iránt érdeklődést és szimpátiát keltsen. A szükséges anyagot külföldi személyektől és szervezetektől szerezte meg...“

Hasonló hangnemből nyilatkozik a hadbíróaság vádirata Neumann-Máté Ernő ismert kommunista újságíróról is, akiről megállapítja, hogy „a kommunista szervezet más vezetőivel termékeny munkásságot fejtett ki a kommunista mozgalomban“.

A vádirat utolsó szakasza abból indul ki, hogy a perben az „egységesekek“ vezetői mint vádlottak szerepelnek, s követeli az Egységes Szakszervezetek feloszlását.

A kolozsvári nagy kommunista perben a romániai kommunista és demokratikus mozgalom képviselőit a fennálló rendszer forradalmi úton való megdöntésének vádjával küldötték a hadbíróaság elé, így akartak megsemmisítő csapást mérni a tömegek érdekeit képviselő és azokért harcoló szervezetekre. „Mi a bűnük ezeknek az elvtársaknak?“ — teszi fel a kérdést a *Ferarul* című vasmunkás lap 1928. szeptember 28-i száma, majd a következő jellemző választ adja: (az, hogy) „részt vettek a választásokon, szervezték és osztályöntudatra nevelték a dolgozó népet, olvastak marxista könyveket...“

Az 1928-as kolozsvári kommunista per nagy visszhangot keltett mind a hazai, mind a nemzetközi közvéleményben. A vádlottak védelmében szót emelt nemcsak a romániai demokratikus sajtó, több ismert politikus és közíró, a munkásosztály szervezetei, de több jelentős külföldi társadalmi tényező is. Az *Înainte* — a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának sajtóorgánuma — 1928. szeptember 28-i számában leleplezi a per osztálylényegét. *Egy monstre per* cím alatt a lap leszögezi: „Az a 76 vádlott a mi reményeinket, a dolgozó nép felszabadító harcát képviseli. Az Egységes Munkásszakszervezetek, amelyeknek megszüntetésére a bíróság törekszik ezen a peren, a proletariátus harci zászlaját, a munkásosztály kapitalista elnyomás és kizsákmányolás elleni védőbástyáját alkotják... Kolozsváron szabadságunk, vérrel megszerzett jogaink felett ítélkeznek...“ A *Ferarul* 1928. szeptember 28-i száma, miután arról tájékoztat, hogy a vádlottak között igen nagy számban vannak vasmunkások is, ezt írja: „Minden városban tiltakozó gyűléseket kell tartani, követelni kell a per megszüntetését, elvtársaink szabadlábba helyezését, általános amnesztiát az elítéltek részére...“

A kolozsvári hadbírószági tárgyaláson vezető politikusok, egyetemi tanárok, magasrangú bírák, neves ügyvédek, újságírók sorakoztak fel a védelem tanúiként, és minden részletében bebizonyították a vádiratban szereplő állítások tarthatatlanságát. A védelem nevében fellépők közül Petre Zissu az Egységes Szakszervezetek ellen emelt vádakát elemezte jogi és társadalomtudományi megvilágításban, s ezzel a vádirat lényegét vonta kétségbe. Utalva a modern ipar és az ipari proletariátus létrejöttére, Zissu leszögezte, hogy az osztályharc olyan realitás, amelyet lehetetlen tekintetbe nem venni és amelyet nem lehet büntetőszabályokkal körülhatárolni. Az ipari proletariátus érdekei, az ideológiai különbözőségektől eltekintve, azonosak, s így természetszerű az a törekvés, hogy megteremtsék a szakszervezeti mozgalmak egységfrontját, tehát egészen légüres térben mozog a vád, amikor az egyesítés kérését mint „titkos aknamunkát“ akarja beállítani.

A legsúlyosabban vádoltak védelmében Lucrețiu Pătrășcanu, az RKP kiváló harcosa szólalt fel. Jól dokumentált és logikusan felépített beszédében a fiatal kommunista ügyvéd az osztályharc kiélesedésének problémáit taglalta. Statisztikai adatokat sorolt fel annak bizonyítására, hogy az általános válság kiélesedésével párhuzamosan szakadatlanul növekedett a nagy bankok nyeresége. Ez a nyereség — mutatott rá Lucrețiu Pătrășcanu — oly aránytalanul nagy, hogy meghaladja a közelmúlt legmohóbb kapitalistáinak álmait is. A tőke nagyméretű koncentrációja az okozója a munkásság fokozatos elnyomódásának, a szakszervezetek és a munkásintézmények elieni türelmetlen hajszának, és ezzel magyarázható végső soron a per is. A vádiratban, a vádlottak terhére felsoroltak csak epizódjai a munkásosztály védekező harcának — hangsúlyozta Pătrășcanu.

A védelem érdekében tanúként jelentkeztek és akcióba léptek külföldi, nagy tekintélynek örvendő közéleti személyiségek is. A védelem igazát bizonyította — többek között — Dr. Josef Kauntz német konzul, valamint R. W. Seton Watson angol publicista (Dr. Mihali Tivadar kolozsvári polgármesterhez intézett levelében, melyet Dr. V. Kindris védő olvasott fel). A Nagy Per vádlottainak ügye a világsajtóban is visszhangot keltett, az Emberi Jogok Ligája pedig, Romain Rolland-nal és Albert Einsteinnal az élen, óvást emelt a tömeges letartóztatás és a nyomozó szervek módszerei ellen.

Az ítélet

Az ország határain belül és azon túl is jelentkező tiltakozás nyomására, a vádlottak és védők erélyes fellépésére, valamint a vádiratban foglaltak tarthatatlansága, a bizonyítékok hiánya következtében a kolozsvári VI. Hadtest hadbírószági kénytelen volt elejteni a munkásosztály legális szervezetei: az Egységes Szakszervezetek és a Román Munkássegély elleni vádakát. A védelem záróbeszédében Lucrețiu Pătrășcanu, miután bebizonyította a katonai ügyész végzavában foglaltak megalapozatlanságát, jogosan állapította meg: a vád hivatkozik arra, miszerint a védelem mit sem bizonyított — amikor a bizonyítás kötelezettsége éppen reá hárult volna —, de ugyanakkor a „mit sem“ hatása alatt olyan súlyos vádakát ejtett el, amelyek előzőleg vádjai gerincét alkották.

A 37 napig tartó Nagy Per 76 vádlottja közül 37-et ítél el a VI. Hadtest hadbírószága. A kiszabott börtönbüntetések összesen 150 évet és 5 napot tettek ki. Ehhez még 273 évi jogvesztés és 715 500 lej pénzbírság járult. Az elítéltek között voltak: Neumann-Máté Ernő (9 év), Haja Liefsitz (8 év), Szenkovics Sándor (7 év), Lénárt Árpád (6 év), Avramescu David (3 év), Lázár Ödön (3 év), mindnyájan a romániai munkásmozgalom tevékeny harcosai, akik bátran szembeszálltak a tőkés-földesúri

rendszerrel. Hittel és teljes meggyőződéssel hirdették: „a napokon keresztül elszenvedett verések és kínzások... nem tettek egyebet, mint hogy megerősítsék hitünket, miszerint a jelenlegi társadalmi rendszert meg kell változtatni“ (Lénárt Árpád védőbeszédéből).

Negyven évvel ezelőtt a kolozsvári hadbírószágon a romániai munkás- és demokratikus mozgalom képviselői felett ítékezett az uralkodó osztályhatalom. Az ország minden részéből felsorakoztatott vádlottak túlnyomó többsége vállalta a harcot, és ellentámadásba ment át az osztálybíróság ellen. Mögöttük álltak a munkástömegek, a hazai és a nemzetközi társadalmi élet haladó erői, melyek biztatták őket és támogatták harcukat. S ez a harc nem volt hiábavaló. Ebből is sarjadtak a későbbi nagy győzelmek, a szocialista jelen. A történelem igazságot szolgáltatott.

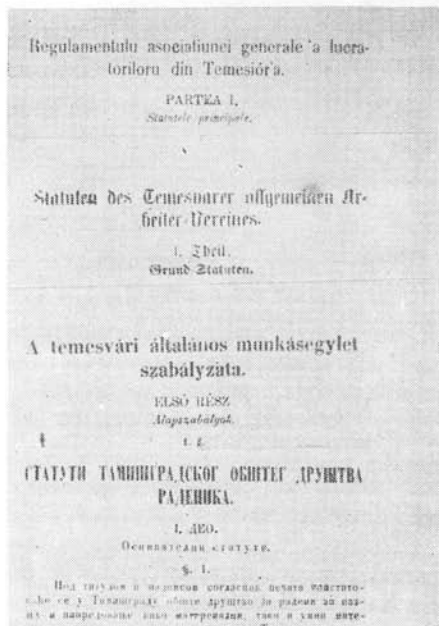
Bunta Péter

Temesvári centenárium

A munkásmozgalom kezdetei hazánk különböző vidékein közvetlenül az 1848—49-es forradalmat követő évekre tehetőek. Az első egyesületeket a nyomdászok alakítják Temesváron, Brassóban és Kolozsváron. Ezek az egyesületek azonban még a haladó liberális polgárság befolyása alatt állottak, s céljuk csak a kölcsönös segítség megszervezése volt betegség és utazások esetére. A hatvanas években, főleg az iparilag legfejlettebb Bánságban mind erőteljesebben nyilvánulnak meg az önálló munkásszervezet alakítására irányuló kísérletek. Temesvár és Resica volt a két legerősebb ipari központ. Elég megemlítenünk, hogy az 1870. évi népszámlálás adatai szerint Temesvár lakosságának 25%-a volt ipari munkás.

1868. október 11-én több mint 300 munkás nyilvános gyűlésen határozta el a Temesvári Általános Munkásegylet megalakítását. A gyűlés elfogadta a kéziratban előterjesztett alapszabályokat, kimondta, hogy minden vasárnap délután összeülnek a munkásságot érdeklő kérdések megvitatására, megalapítják a segélypénztárakat és egyleti üléseket rendszeresítenek, hogy „a munkásosztályt parlamenti formákra, tapintatra és gondolkodásra neveljék, aminek következménye az lesz, hogy a munkásosztály is magasabb képzettségre és művelődésre fog törekedni“.

A Temesvári Általános Munkásegylet kezdettől osztályalapon és a nemzetköziség alapján szerveződött. Alapszabályait négy — magyar, német, román és szerb

— nyelven fogalmazták meg és nyomtat-
ták ki 1870-ben, miután hosszú küzdelem
után elérték azok törvényes elfogadását
a hatóságok részéről. De bizonyítja az a
levél is, amelyet négy-nyelvű feliratú
papíron (Általános Munkásegylet, Allge-
meiner Arbeiter-Verein, Asociațiune
Generală de Lucrători, Veszobste Radnih
Durstvo) küldtek el 1868. október 20-án
Johann Philip Beckerhez, az I. Interna-
cionálé titkárához. A „szociáldemokrata
üdvözlettel és kézfogással“ befejezett le-
vélben — Farkas Károly és Tisch Ká-

Hetvenöt év

A munkásmozgalmunk gazdag hagyományaira emlékeztető évfordulók sorában jelentős helyet foglal el a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártjának háromnegyed évszázados jubileuma. Megalakulásával lezárult a hazai munkásmozgalom fejlődésének kezdeti szakasza, s olyan országos szintű szervezeti keret jött létre, amely lehetővé tette, hogy a munkásosztály fokozza küzdelmét a kapitalista kizsákmányolás és a társadalmi elnyomás ellen, s mind erőteljesebben hallassa szavát az akkori Románia politikai életének legfőbb kérdéseiben.

A romániai proletariátus kibontakozó osztályharcának egyik jellemző vonása, hogy már korai időszakában sikerült létrehoznia saját szervezeteit, s a nemzetközi munkásmozgalom szerves részeként annak aktív osztagává vált. Az első lépéseket a kisebb szakmai önképző- és segélyegyletek jelzik a múlt század ötvenes éveiben. Ezeket a kapitalista fejlődés gyorsulásával számban gyarapodó és öntudatosodó munkásság olyan szakegyletekkel váltja fel, melyek szakítanak a patriarkális módszerekkel s így a munkáltatók kizárásával, hangsúlyozottan osztályalapon tevékenykednek. Szervezeti összefogásuk útján fontos állomás volt a Romániai Dolgozók Általános Egyesületének a létrehozása 1872 októberében.

A munkásság osztállyá szerveződésének folyamata együtt haladt a különböző szocialista irányzatok romániai terjedésével. Ezek hordozói többségükben fiatal, a kor forradalmi eszméi iránt fogékony és a hazai demokratikus hagyományok tette serkentő hatása alatt álló értelmiségiek, akik az előrehaladás útját keresve, szocialista körökbe tömörülnek. Közéjük tartoztak C. Dobrogeanu-Gherea, Eugen Lupu, dr. N. Russel, dr. C. I. Istrati, Gh. Panu, Vasile Conta, a két utóbbi közvetlen kapcsolatot tartott fenn az I. Internacionáléval, már megalakulásától kezdve.

A munkásegységek és szocialista körök kezdeti párhuzamos tevékenységét a 80-as évektől kezdődően mind szorosabbá váló egybekapcsolódás váltja fel. Ez a közeledés bonyolult és változatos formákban ment végbe, amelyek egyrészt a munkásság osztályöntudatának növekedését, másrészt a szocialista mozgalom tisztázási folyamatát vitték előbbre.

A hazai mozgalom erősödése és a nemzetközi szervezkedés eredményei, valamint példája nyomán a román szocialista körök tevékenységében is egyre határozottabb törekvés mutatkozik egy szocialista párt létrehozására. Az első ilyen irányú konkrét megnyilvánulás C. Dobrogeanu-Gherea *Mit akarnak a román szocialisták?* című programadó tanulmányának megjelenése. Kezdetben azonban e körök a párt fogalmát csak az eszmeáramlat valamilyen kifejezőjeként értelmezték, s nem úgy tekintették, mint a munkásosztály politikai élesapatának szervezetét. Szóhasználatukban a „szocialista párt” csupán mint megkülönböztető fogalom szerepelt, amelyvel elhatárolták magukat a korabeli burzsoá pártoktól és csoportoktól. A munkásosztály szocialista eszméitől vezérelt politikai pártja létrehozásának távlatai világos ideológiai és elméleti előfeltételek kialakulásához kapcsolódtak, ezek viszont elengedhetetlenül megkövetelték a marxizmus eszméi felülkerekedését a romániai szocialista mozgalomban. Ez a folyamat, szívós elvi harc eredményeként, 1883 és 1885 között zajlott le, a román szocialista publicisztikának változatos formáit s tematikáit széles skálájú irodalmát hozva létre.

A szocialista és munkásmozgalom eggyéválásának történelmi folyamata a hazai proletariátus megszervezése formáinak jelentős fejlődésével járt. 1887-ben meg-

alakulnak, előbb Bukarestben és Iași-ban, majd az ország más központjaiban az első politikai jellegű szervezetek, a munkáskörök, 1890-től kezdődően pedig a még szélesebb kereteket nyújtó és elvi célokat követő munkásklubok.

Az 1880-as évek vége és 90-es évek eleje a romániai munkásmozgalomban az önálló politikai párt megeremteléséért folytatott küzdelem fellendülésének időszaka volt. Ebben az irányban hatottak az időközben lezajló tömegmegmozdulások, amelyekben élen járt az izmosodó gyáripari proletariátus. Ugyancsak ezeket a törekvéseket sarkallták a II. Internacionálé alakuló kongresszusának határozatai, melyek megfogalmazásában a romániai szocialista mozgalom képviselői is részt vettek.

1892 májusában a bukaresti munkásklub kezdeményezésére országsszerte megkezdődött a párt megalakításának közvetlen előkészítése. Az alakuló kongresszus 1893. március 31-én (április 12-én) ült össze Bukarestben, ezen a munkásklubokat munkásköröket és szakszervezeteket képviselő 54 delegátus egyöntetű, ünnepélyes határozata értelmében megalakult a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja. A programjában szereplő közvetlen követelések általános polgári demokratikus jellegűek — a munkások anyagi és szellemi körülményeinek javítását célozzák a sztrájkjog, a szervezkedési és gyülekezési jog, a nyolcórás munkanap —, tükrözve az ország akkori politikai társadalmi-gazdasági fejlettségi szintjét és megfogalmazva az ebből következő feladatokat. A párt végső célkitűzéseként a termelőeszközök népi tulajdonba vételét határozza meg. Románia történetében ez volt az első eset, amikor egy politikai párt programalként nyilvánította ki „a szocialista társadalom megalakítását“.

Fennállása alatt a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja — belső vajúdasai ellenére — nemcsak a munkásokoztály, hanem az egész dolgozó nép érdekei védelmezőjének, törekvései kifejezőjének bizonyult, s így tevékenysége elválaszthatatlanul összefonódott az általános nemzeti történelemmel. Ugyanakkor számos példáját nyújtotta proletár internacionalista elviségének, ami a programban is kifejezésre jut, s állandó, aktív és többirányú kapcsolatot tartott fenn a nemzetközi munkásmozgalommal, részt vett annak minden akciójában.

Vajda Lajos

Victor Vasarely:
Transzparencia